

נקיי הדעת בירושלים / כג.

תוכן:

הצגת הסוגיה

ישיבה בדין עם מי שאינו הגון

האם חובה או עצה טובה

להלכה

תירוצים לסתירה

הב"ח

תומים

חכמת מנוח

שבות יעקב

סיכום

הצגת הסוגיה

הסוגיה שלנו נסובה סביב הבחירה של הבעלי דינין את הדיינים. כל בעל דין בוחר לו דיין אחד ושניהם בוחרים את הדיין השלישי. נחלקו ר"מ ורבנן מי צריך לבחור את הדיין השלישי (כג.).

"דאמר רב יהודה אמר רב: אין העדים חותמין על השטר אלא אם כן יודעין מי חותם עמהן. רבי מאיר - לית ליה דרב יהודה אמר רב, ורבנן - אית להו דרב יהודה אמר רב? - לא, דכולי עלמא אית להו דרב יהודה אמר רב, ודעת הדיינין - כולי עלמא לא פליגי דבעינן, כי פליגי - דעת בעלי דינין. רבי מאיר סבר: דעת בעלי דינין נמי בעינן, ורבנן סברי: דעת הדיינין - בעינן, דעת בעלי דינין - לא בעינן".

רב יהודה סובר שאין העדים חותמים על שטר אא"כ יודעים מי חותם עמהם. הגמ' מנסה לבאר את מחלוקת רבנן ורבי מאיר ומסיקה למסקנה שלכ"ע צריך שהעדים ידעו עם מי הם חותמים, וגם דעת הדיינים לכ"ע צריך שיהיה. מה שנחלקו זה לגבי דעת בעלי הדין לפי ר"מ צריך גם את דעת בעלי הדין, ואילו לפי רבנן דעת הדיינין צריך ואילו דעת בעלי הדין לא צריך.

כהמשך לכך מביאה הגמ' המשך:

"תניא נמי הכי: כך היו נקיי הדעת שבירושלים עושין: לא היו חותמין על השטר אלא אם כן יודעין מי חותם עמהן. ולא היו יושבין בדין אלא אם כן יודעין מי יושב עמהן, ולא היו נכנסין בסעודה אלא אם כן יודעין מי מסב עמהן".

הגמ' מספרת לנו עקב דבריו של רב יהודה שכך היה המנהג של נקיי הדעת בירושלים שלא היו חותמים על השטר אא"כ יודעים מי חותם עמהם ולא היו יושבים אלא אם כן יודעים מי יושב עמהם, ולא היו נכנסים לסעודה בלי שידעו מי מסב עמהם.

למסקנת הדיון חכמים פוסקים במשנה את הדעה של רב יהודה להלכה, וכך כתוב:

"דיני ממונות בשלשה. זה בורר לו אחד, וזה בורר לו אחד, ושניהן בוררין להן עוד אחד, דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: שני דיינין בוררין להן עוד אחד".

מבואר בדעת חכמים שהם הרחיבו את הדיון של רב יהודה לא רק לגבי עדים אלא גם לגבי דיינים ובאמת כל אדם שיושב לדין צריך לברר לכתחילה עם מי הוא יושב. כלומר, כשם שאין העדים חותמים בלי שידעו מי חותם עמהם כך הדיינים לא יושבים לדון בלי שידעו מי יושב עמהם וזה בעצם הפסיקה של חכמים שהדיינים בוחרים את הדיין השלישי ולא ישבו בלי לדעת מי יושב עמהם.

עד כאן מהלך הגמ', ישנם כמה שאלות שטעונות בירור:

- א. רב יהודה אמר רב דיבר לכאורה על עדים ולא על דיינים. הגמ' מסמיכה לדבריו את המימרא של 'נקיי הדעת' שמדובר רק על דיינים.
- ב. האם יש בדברי רב יהודה עניין מחייב? לכאורה מהלשון שהוא נקט 'אין העדים חותמים' משמע שאין אפשרות אחרת. מאידך הסמיכות למנהג של נקיי הדעת מבטא אולי שמדובר בעצה טובה ולא בדבר שיש בו חובה.
- ג. לכאורה קשה לומר שהמנהג של נקיי הדעת מחייב הרי מובא שם גם ענין הסעודה, ולגבי ישיבה בסעודה עם מי שאינו יודע הגון וודאי שאין בכך בעיה אלא זו רק הנהגה טובה, וממילא ליצור חילוק שחלק מההנהגה שלהם מחייבת ולא כולה זה תמוה.
- מה בדיוק הבעיה לשבת עם מי שאינו יודע כהגון?

ישיבה בדין עם מי שאינו הגון

לפני שנתמקד בדיון שלנו, יש לנו לדון מה בדיוק הבעיה לשבת בדין עם מי שידוע שאינו הגון.

כותב הטור בחו"מ (ו, יד):

"דיין שידוע בחבירו שהוא גזלן או רשע אין לו להצטרף עמו וכך היו נקיי הדעת שבירושלים עושין לא היו יושבין בדין אא"כ היו יודעים מי ישב עמהם".

וכתב הפרישה שם:

"דיין שידוע כו' אין לו להצטרף עמו. בריש שבועות העדות סוף דף ל' וז"ל הברייא מנין לדיין שידוע בחבירו שהוא גזלן וכן עד שידוע בחבירו שהוא גזלן שלא יצטרף עמו תלמוד לומר וכו', ופירש רש"י שלא יצטרף עמו. אף על פי שהעדות אמת: מדבר שקר. שגורם לפסוק הדין על פי שנים עדים ואין כאן אלא אחד עכ"ל. ואיסור צירוף רשע לעדות כתב רבינו בסימן ל"ד ודומיא דהכא כתב כאן דין צירוף רשע לדיין שאסור דאף על פי שהוא ידון הדין לאמתו לדעתו מכל מקום מי יודע שמא יכריענו לרעה וגם אסור לדון כי אם על פי שלשה והעולם סוברים שהוא כשר וכתב מדבר שקר תרחק".

מבואר בדברי הפרישה ע"פ הגמ' בשבועות שהאיסור לשבת בבית דין עם אדם שאינו הגון או להעיד עם עד שאינו הגון הוא מפני 'דבר שקר תרחק' ואע"פ שיתכן שיצא הדין אמת, מפני שהוא בעצם פוסק את הדין ע"פ שני עדים ואם אחד מהם אינו הגון בעצם יש כאן רק עד אחד. ואותו דבר לגבי דיינים אע"פ שיצא אולי דין אמת לאמתו מכל מקום מי יודע אולי יכריע לרעה את הדיון בגלל היותו רשע, וגם אסור לדון כי אם ע"פ שלושה והעולם סוברים שהוא כשר וכתוב 'מדבר שקר תרחק'.

וכן פסק הרמב"ם בהלכות סנהדרין (כב, י):

"דיין שהוא יודע בחבירו שהוא גזלן או רשע אסור להצטרף עמו שנאמר מדבר שקר תרחק".

מבואר ברמב"ם שעצם הישיבה בדין עם אדם גזלן או רשע עובר על האיסור של 'מדבר שקר תרחק' מאחר ויש חשש הגיוני מאוד שלא יתברר הדין באופן אמיתי, ועוד העולם חושבים שמדובר בדיין כשר שיכול להיות דיין ע"פ התורה וזה שקר.

אחרי שראינו את ההקדמה הזו, נוכל להתמקד בסוגיה שלנו, מה האיסור (אם בכלל יש כזה) לשבת עם מי שאינו יודע כהגון.

האם חובה או עצה טובה

מצינו מחלוקת ראשונים לגבי המנהג של נקיי הדעת בירושלים.

הרא"ש מביא את הגמ' של נקיי הדעת שלא היו חותמים אא"כ יודעים מי חותם עמהם.

וכותב שם הגהות אשרי:

"משמע שהעדים אינם יכולין לחתום זה בלא זה מיהו בדיעבד אם חתמו זה בלא זה כשר אבל בגיטי נשים ושחרורי עבדים אם חתמו זה בלא זה אפילו בדיעבד פסולין. פרי מהרי"ח".

כלומר, אומר האשרי שיש שני סוגים של שטרות, יש שטר של ממונות ויש גיטי נשים ושחרורי עבדים. לומד האשרי מהגמ' שלכתחילה אסור לשבת בדין עם מי שאינו הגון פן יתברר שאחד באמת רשע ויהיה כאן 'שקר' אבל בדיעבד עם קרה וחתמו זה בסדר. לעומת גיטי נשים ועבדים שגם בדיעבד אם חתמו זה בלא זה פסולין. כלומר לומד האשרי שההנהגה הזו של נקיי הדעת התקבלה בתור חובה הלכתית לכתחילה אבל זה לא אומר שזה מעכב בדיעבד, אלא לכתחילה צריך לחשוש ולבדוק עם אדם יושב לדין או עם מי חותם, אבל בדיעבד כשר.

לעומת זאת הר"ן כותב:

"א"ר יהודה אין העדים חותמין א"כ יודעין מי חותם עמהם. וא"ת והא אמרינן בגיטין עידי הגט אין חותמין זה בלא זה דמשמע הא עידי שאר שטרות חותמין. י"ל עידי גט אין חותמין אלא זה בפני זה ממש אבל עידי שאר שטרות אין צריכין לחתום זה בפני זה אלא שצריך שיהיו יודעים מי חותם עמהם משום נקיות הדעת". שואל הר"ן והרי אמרנו בגיטי נשים שאין העדים חותמים זה בלא זה משמע לכאורה שרק גיטי נשים ואילו שאר שטרות אין בעיה, איך כתוב כאן שכל השטרות צריכים העדים לחתום רם עם מי שמכירים? עונה הר"ן באמת עדים של גט צריכים לחתום זה בפני זה ממש וזה מעכב גם בדיעבד. לעומת זאת שאר שטרות אין צריכים לחתום זה בפני זה, אלא שצריך שידעו מי חותם עמהם משום נקיות הדעת. ניתן להבין את דברי הר"ן בשני אופנים:

הר"ן למד כמו האשרי שבאמת לכתחילה צריכין העדים לברר עם מי חותמים כביכול ישנה חובה להיות בכלל נקיי הדעת אבל בדיעבד אם קרה מקרה ויצא שאחד מהם היה לא הגון, או שאולי הוא לא הגון הדין הוא דין ולא קרה כלום.

ייתכן שהר"ן חולק על האשרי והוא למד שבאמת אין כאן שום חובה, וכל הצורך בבירור עם מי אדם יושב לדין הוא רק משום נקיות הדעת, מדובר סה"כ בעצה טובה. הרא"ש בשו"ת הרא"ש נוקט, וז"ל:

"לא דמיא להא דאמר רב יהודה אין העדים חותמים על השטר א"כ יודעים מי חותם עמהם, אינו כי אם עצה טובה קא משמע לן כדקאמר בתר הכי וכן היו נקיי הדעת שבירושלים עושין אבל המון העם אין מקפידין". מפורש בדברי הרא"ש שדברי רב יהודה מהווים רק עצה טובה ואין בזה חיוב אלא רק מנהג שלא כל העולם נוהג בו, כפי שמשמע מפשט הגמ' שרב יהודה אומר את 'אין העדים חותמים וכו', ואגב זה כך היו נקיי הדעת בירושלים עושים אבל אין בזה הוראה מחייבת.

וכך עולה גם מדברי המהר"י וייל בתשובה (סימן קמו) שהוא משיא עצה טובה לשואל שלא לישב עם בעלי בתים בשום דין מפני ש'פסקי הבעלי בתים ופסקי הלומדים שני הפכים הם'. והוא מביא כסיוע לזה את מנהג נקיי הדעת בירושלים ומדגיש שזוהי עצה טובה בלבד, ומשמע שכך הבין את דברי רב יהודה לגבי מנהג נקיי הדעת. הי"ד רמ"ה מתייחס לסוגיה שלנו, אבל יש מקום להסתפק מה בדיוק כוונתו.

כותב הי"ד רמ"ה:

"פיסקא וחכמים אומרים שני הדיינין בוררין להן עוד אחד ואמר' לימא בדבר יהודה אמר רב קא מיפלגי דאמר אין העדים חותמין על השטר אלא א"כ יודעין מי חותם עמהן שמא יחתום עמהן קרוב או פסול ונמצאת כל העדות בטלה ונמצאו הראשונים נחשדין ויש לפרש לפי שגנאי הוא לאדם כשר לחתום עם מי שאינו הגון".

ניתן להבין בדבריו שני פירושים אפשריים:

א. האם הבעיה שאולי יהיו נחשדים ונמצאה כל העדות בטלה.

ב. האם הנקודה שישנו גנאי לאדם כשר לחתום עם מי שאינו הגון.
היד רמ"ה מבסס את תירוצו הראשון על המכילתא שמביא את המנהג של נקיי הדעת בקשר לפס' אל תשת ירך
עם רשע, וכ"כ:

"לכך נאמר אל תשת ירך וגו', עד חמס הוא זה. - כך היו נקיי הדעת שבירושלם עושין, לא היה אחד מהם הולך
לבית המשתה עד שהוא יודע מי הולך עמו, ולא היה חותם בגט, עד שהוא יודע מי חותם עמו".
צריך לומר שהוא למד שזה מנהג מחייב ע"מ להימנע מלהיכשל באיסור שעתיד להגיע כתוצאה מדין שכזה.
עד כאן ראינו מחלוקת ראשונים בין הר"ן (בשני הפירושים) והרא"ש לבין ההגהות אשר"י והרמ"ה האם מנהג
נקיי דעת הינו מנהג מחייב או סה"כ עצה טובה.
עכשיו נברר איך פסקו להלכה.

להלכה

כותב הרמב"ם בהלכות סנהדרין (ב, יד):

"ואסור לאדם חכם שישב בדין עד שידע עם מי ישב שמא יצטרף עם אנשים שאינן הגונים ונמצא בכלל קשר
בוגדים לא בכלל בית דין".
לשון הרמב"ם נשמעת מאוד נחרצת. הרמב"ם נוקט בלשון של איסור לשבת בדין עם מי שאינו ידוע אם הוא
הגון. כנראה הרמב"ם למד שיש כאן הוראה מחייבת לכתחילה ואילו בדיעבד אולי יהיה כשר. רק נוסח הרמב"ם
טעון ביאור, מה הכוונה 'אדם חכם', למה הרמב"ם לא כתב 'נקיי הדעת'.
ויותר מזה, הרמב"ם במקום אחר מזכיר את נקיי הדעת.
הרמב"ם בהלכות סנהדרין (כב, י):

"דיין שהוא יודע בחבירו שהוא גזלן או רשע אסור להצטרף עמו שנאמר מדבר שקר תרחק וכך היו נקיי הדעת
שבירושלים עושין אין יושבין בדין עד שידעו עם מי הם יושבים ולא חותמים את השטר עד שידעו מי חותם
עמהם ולא נכנסים לסעודה עד שידעו מי מיסב עמהן".
מבואר ברמב"ם במקרה שהדיין יודע בחבירו שהוא גזלן או רשע באופן וודאי אסור משום 'דבר שקר תרחק'
ודווקא בנידון הזה הרמב"ם מביא את נקיי הדעת שכך היו נוהגים.
ולכאורה הדבר תמוה, הרי לכאורה לשבת עם אדם שהוא גזלן או רשע זה איסור שנוגע לכולם אז למה מביא
הרמב"ם את נקיי הדעת בהלכה שמדובר באדם שידוע שהוא גזלן או רשע, הרי נקיי נהגו לא לשבת עם מי שהם
לא יודעים אם הוא הגון. ובכלל בהלכה הקודמת שראינו הרמב"ם לכאורה מדבר לכל אדם באשר הוא שעליו
לברר עם מי הוא יושב ולא דווקא לנקיי הדעת.
הסתירה הזו ממשיכה גם בדברי הטור והשו"ע.

כותב הטור (ג, יא):

"ואסור לאדם חכם שישב בדין עד שידע מי ישב עמו שמא יצטרף לאנשים שאינם מהוגנים ונמצא בכלל קשר
בוגדים ולא עם ב"ד ע"כ".
ממשיך הטור (ז, יד):

"דיין שיוודע בחבירו שהוא גזלן או רשע אין לו להצטרף עמו וכך היו נקיי הדעת שבירושלים עושין לא היו
יושבין בדין אא"כ היו יודעים מי ישב עמהם".
וכן מצינו בשו"ע.
בסימן ג כותב השו"ע:

"ואסור לאדם חכם שישב בדין עד שידע עם מי יושב, שמא ישב עם אנשים שאינם מהוגנים, ונמצא בכלל קשר
בוגדים, לא בכלל ב"ד".

ואילו בסימן ז:

"דיין שידוע בחבירו שהוא גולן או רשע, אין לו להצטרף עמו".

מעניין לראות שבניגוד לטור שבסימן ז' ציטט את המימרא של נקיי הדעת, השו"ע בחר להשמיט את הציטוט. הב"ח על הטור מקשה:

"ואיכא לתמוה מדוברי רבינו כאן משמע דבידוע שהוא גולן איכא איסורא אבל מן הסתם אין כאן איסורא אלא מדת חסידות מדאמר רבי יודא אמר רב ריש פרק זה בורר דנקיי הדעת לא היו יושבין בדין אלא אם כן היו יודעים מי ישב עמם דומיא דלא היו נכנסין לסעודה אלא אם כן היו יודעים מי מיסב עמם דאיתמר בהדיה ומשום דגנאי לתלמיד חכם לישב עם עם הארץ ולעיל בסימן ג' הביא רבינו לשון הרמב"ם דמן הסתם נמי אסור לישב בדין עד שידע מי ישב עמו ודוחק לומר דרבינו לא סבירא ליה כהרמב"ם בזה".

אומר הב"ח לכאורה משמע כאן מדוברי רבנו הטור שאם מדובר שאנחנו יודעים שהאדם גולן או רשע יש איסור לשבת עמו בדין, אבל בסתמא אין איסור אלא מידת חסידות, כמו שמביא את נקיי הדעת שהיו נוהגים להחמיר על עצמם בכמה הנהגות. אבל לעיל בסימן ג' הביא רבנו הטור את לשון הרמב"ם ששם משמע שבאופן כללי אסור לשבת עם אדם שאינו יודע אם הוא הגון, ודוחק לומר שהטור חולק על הרמב"ם.

ביתר הבהרה: מצד אחד הרמב"ם וכן הטור איפה שהם מדברים על האיסור לשבת עם אדם גולן למרבה הפלא הוא מוסיפים שם את הציטוט של נקיי הדעת בהלכה, ולכאורה ההלכה הזו נוגעת לכולם ולא דווקא לנקיי הדעת. ואילו בהלכה שנוגעת שמדברת על לשבת עם מי שאינו יגוע לנו כהגון, ששייכת לכאורה רק לנקיי הדעת שם הם התנסחו באופן כללי כדבר האסור לכולם. וממילא נשאלת השאלה האם ישנו איסור לשבת עם מי שאינו ידוע כהגון?

מצינו כמה הסברים ליישב את הסתירה הזו:

תירוצים לסתירה

הב"ח

הב"ח עצמו עונה על השאלה, וז"ל:

"ואפשר ליישב דבאדם גדול דחשוב כנקיי הדעת שבירושלים איכא איסורא אף במן הסתם לפיכך כתב הרמב"ם וז"ל ואסור לאדם חכם שישב בדין עד שידע וכו' אבל כאן לא מיירי אלא בסתם דיין דלא הורגל בפרישות ולפיכך אין איסור במן הסתם אלא אם כן ביודע שהוא גולן".

מחלק הב"ח בין שני סוגי אנשים. בסימן ג' מדובר באדם גדול וחשוב כמו נקיי הדעת ובאמת יש איסור אף באדם שאינו ידוע כהגון, ולפיכך כתב הרמב"ם 'אסור וכו'. לעומת זאת בסימן ז' מדובר בסתם דיין רגיל שלא נוהג בפרישות יתירה ולכן באמת אין איסור באדם שהוא מן הסתם כשר ולא ידוע אם הוא הגון וודאי, אלא אם כן הוא בוודאי גולן.

הפרישה במקום שואל לפי המהלך הזה:

"ומה שכתב רבינו וכך היו נקיי הדעת שבירושלים עושין. לשון וכך אינו מדוקדק דהא הם נמנעים מלישב אפילו מספק עד שידעו בבירור מי ישב עמם וזה לא נזכר בדברי רבינו לפני זה אלא שלא יצטרף לזה שידוע בו בודאי שהוא רשע ולשון הרמב"ם מדויק בזה שפיר וכתבו רבינו בסימן ג' סי"א".

אומר הפרישה שלאור התירוץ הזה, למה הטור הביא כאן את הציטוט של נקיי הדעת, הרי כאן מדובר על ישיבה עם אדם שהוא וודאי רשע, ואילו נקיי הדעת היו מחמירים לבדוק אפילו מספק עד שידעו בירור עם מי יושבים?

עונה הפרישה (ס"ק יד):

"וצריך לומר דרבינו נקט כאן לשון הברייתא דפרק זה בורר (דף כ"ג ע"א) דקתני בה וכך היו נקיי הדעת עושין כו' ולא קאי אלפני זה כי לא לצרף ודאי רשע לאו יש בדבר כנ"ל ומנהג בני ירושלים אינו (אלא) לחסידות בעלמא".

כלומר, רבנו הטור נקט את לשון הברייתא שמובאת בזה בורר, אבל הציטוט באמת לא מתאים להקשר של ההלכה של ישיבה עם אדם רשע שהרי יש בזה לאו גמור, ומנהג ירושלים הרי הוא לחסידות בעלמא. קצת דחוק.

תומים

כותב האורים (ס"ק כג):

"והא דמשמע דוקא בידוע בו שהוא רשע, אבל מהסתם מותר, ולעיל בסי' ג' סעיף ד' כתב ואסור לאדם חכם שישב בדין עד שידע עם מי ישב, משמע כל שלא מוחזק ליה כשר אין לישב עמו..."

מתרץ האורים:

"ועוד י"ל מתחלה לישב עמו, אין לו לישב עד שיהיה ברור לו שהוא אדם כשר, אבל אם ישב עמו בחשבו שהוא אדם נאמן, ובעוסקו באותו דין נתברר לו שהוא אינו בחזקת כשר, מ"מ אין לו לפרוש ממנו אם לא שידע בודאי שהוא רשע, אז אפילו באמצע הדין צריך להפריד ולפרוש ממנו, ולכן קאמר אין לו להצטרף עמו, ולא קאמר לישב עמו דמורה דכבר ישב, ומ"מ אין לו לגמור הדין עמו בהצטרפות".

מחלק האורים בין תחילת הדין לבין סוף הדין. באמת לכתחילה אין לאדם לשבת עד שיהיה לו ברור שיושב עם אדם כשר, אבל אם ישב עמו כי חשב שהוא אדם נאמן וכשעוסק עמו באותו דין נתברר לו שהוא אינו בחזקת כשר לא צריך לפרוש מהדין עמו אם לא שנודע שהוא בוודאי רשע שאז חייב לפרוש ממנו באמצע הדין. בתומים משמע באמת שלכתחילה יש כאן חובה לברר עם אדם יושב לדין, אבל אם לא בירר בדיעבד זה בסדר.

חכמת מנוח

החכמת מנוח מיישב את הקושיה הזו, וז"ל:

"אע"ג דכבר כתב בסימן ג' דין י"א ואסור לאדם חכם שישב בדין עד שידע עם מי ישב עמו. וי"ל דהתם איסור בעלמא ואסור מדרבנן כיוון שאינו יודע ודאי אם הם אינם מהוגנים, אבל הכא איסור דאורייתא הוא כשיודע בוודאי שחבירו גזלן משום שנאמר 'מדבר שקר תרחק'. ומ"ש וכך היו נקיי הדעת. כלומר מפני גדר איסור דאורייתא גדרו נקיי הדעת שלא לישב אפילו בספק גזלן. ודו"ק".

מתרץ החכמת מנוח, מה שכתב הטור בסימן ג' מדובר באיסור מדרבנן שנוגע לכולם, כיוון שאינו יודע אם האדם שיושב עמו הגון, אבל בסימן ז' מדובר באיסור דאורייתא שהרי מדובר באדם שאתה יודע שהוא גזלן, משום שנאמר 'מדבר שקר תרחק'. ומה שהביא בהלכה הזו 'נקיי הדעת'. אומר החכמת מנוח בגלל האיסור דאורייתא שמובא כאן החליטו נקיי הדעת להחמיר עליהם ולא לשבת אפילו עם מי שהוא ספק גזלן. כלומר, בספק גזלן ישנו איסור דרבנן כפי שמובא בסימן ג', ואילו נקיי הדעת עשו את הגדר דרבנן עליהם כדאורייתא. יש להעיר, בניגוד לדברי הפרישה שנדחק לגבי הקשר של 'נקיי הדעת', החכמת מנוח מסביר בצורה יותר ברורה את ההקשר של נקיי הדעת בהלכה הזו דווקא.

שבות יעקב

הפתחי תשובה מביא את התשובות שראינו לעיל, ומוסיף את דברי השבות יעקב. וכך כותב:

"שכתב לישב באופן אחר על נכון, דדוקא אם דיין אחד אינו מכיר את שני הדיינים אז אסור לישב עמהם מן הסתם, שאולי אלו השנים הם אינם מהוגנים ויהיה בכלל קשר בוגדים, כיון שהרוב מהב"ד אינם מהוגנים יהא

הוא ג"כ נכלל בתוכם (ומזה איירי בסימן ג'), אבל אם שני דיינים מכירים זא"ז רק אין מכירין את השלישי, אז ליכא איסורא, רק נקיי הדעת היו מחמירין על עצמן ואין יושבין עד שידעו כו'. והיכא שידע הדיין שאחד מן הדיינים רשע, אין לו להצטרף עמו ואף שיש כשר עמו (ומזה איירי כאן), דאף שאינו נקרא קשר בוגדים כיון שהרוב מהב"ד כשר, מ"מ אסור משום מדבר שקר תרחק'.

מחלק השב"י בין שני מציאויות שונות. אם דיין אחד אינו מכיר את שני הדיינים אז בכה"ג באמת אסור ליישב עמהם, כי אולי אותם שניים אינם מהוגנים והדיין הזה יצא את עצמו בכלל 'קשר בוגדים' כיוון שהרוב שניים מתוך שלושה דיינים אינם מהוגנים וגם הוא נכלל עמהם, ועל זה מדבר בסימן ג שכתב 'אסור לאדם חכם'. אבל אם שני הדיינים מכירים זא"ז רק הם אינם מכירים את הדיין השלישי בכה"ג אין בכך איסור, רק נקיי הדעת היו מחמירין על עצמם לברר את כל הרכב הדיינים שיושב עמהם. וברור הדבר שאם אחד הדיינים יודע שאחד מהם רשע אסור לו להצטרף עמו ועל זה מדובר כאן בסימן ז, וזה אסור משום שנאמר 'מדבר שקר תרחק'. לפי פירוש זה, שוב יוצא לנו שההקשר של נקיי הדעת פה קצת לא קשור לפה באופן ישיר אלא אגב אורחא מאחר וזה חלק מהנושא הכללי זה הובא פה.

סיכום

ראינו בתחילת הסוגיה מה הבעיה לשבת עם אדם שאינו הגון, ראינו שיש בזה לאו 'מדבר שקר תרחק', אם יש אדם אחד שאינו הגון שיושב עם הדיינים בעצם מתברר שיש כאן בי"ד של שניים ולא שלושה. וכן לגבי עדים יש רק עד אחד. מה שהגמ' התחילה לגבי עדים חז"ל הרחיבו גם לגבי דיינים.

המשכנו וראינו שיש מחלוקת ראשונים בין שישה ראשונים האם המנהג של 'נקיי הדעת' הוא חובה או שהוא עצה טובה אבל אינו מעכב בדיעבד. לגבי סעודה הטור לא מתייחס לכך שהדבר חובה שהרי מסברא זו הנהגה טובה, וודאי שת"ח צריך להיזהר בחברת מי הוא יושב וכו'.

להלכה ראינו סתירה בדברי הרמב"ם וכן בדברי השו"ע. ראינו כמה תשובות של האחרונים ליישב את דברי טור, ולבסוף להלכה יצא, שאדם צריך לברר עם מי הוא יושב בדיון שמא יהיה אדם שאינו מהוגן. וכן ברור שאסור לשבת עם אדם שהוא גזלן וודאי משום 'מדבר שקר תרחק'.